

Szent Ágoston: De civitate Dei

II. könyv XXI. fejezet

Cicerónak mi volt a véleménye a Római Köztársaságról?

Ha meg is vetik azt, aki a Római Köztársaságot nagyon rossznak és nagyon bűnösnek mondotta, de nem törődnek azzal, hogy a legszomorúbb, leggyalázatosabb erkölcsi romlottsággal és becstelenséggel van is tele a köztársaság, kizárólag azzal törődnek, hogy fennálljon és fennmaradjon – hallják meg ezek, hogy nemcsak nagyon rosszra és gyalázatosra vált a köztársaság, amint Sallustius mondja -, hanem Cicero állítása szerint már [164] akkor teljesen elpusztult és egyáltalán semmi sem maradt meg a köztársaságból. Ugyanis a Karthágót elpusztító Scipiót¹ a köztársaságról beszélve akkor említi, amikor előre sejtették, hogy a Sallustius által leírt romlottság következtében a köztársaság már-már elpusztul.² Mert hiszen abban az időben volt szó erről, amikor a Gracchusok közül megölték azt, aki Sallustius szerint komoly lázadásokat kezdett.³ Ugyanis Cicero Gracchus halálát is⁴ megemlíti könyvében.

Scipio a második könyv végén ezt mondotta: „A hegedűknél, fuvoláknál, éneknél és hangoknál valóban ügyelni kell a különböző hangok összhangjára, amelyeknek az összezavarását és összevisszaságát a finom fülűek nem tudják elviselni. Ez az egybehangzás a különböző hangok megfelelő mértéktartása által egybeolvadva összhangot ad. Éppen így a legelőkelőbb, legalacsonyabb és a középső rendből, mint a hangokból, helyes eljárással a különbözők együttérzése folytán állam keletkezik. Amit harmóniának neveznek a muzsikusok az énekben, az államban az egyetértés az. Minden államban a jólétnek ez az [165] egyetértés a záloga, és ez pedig igazságosság nélkül semmiképpen nem lehetséges.⁵ És mivel azután valamivel bővebben és részletesebben tárgyalt arról, hogy mennyire ártalmára van ennek a hiánya, akkor Philus, egyike azoknak, akik jelen voltak a tárgyaláson, azt válaszolta és azt követelte, hogy ezt a kérdést nagyobb figyelemmel tárgyalják meg, és az igazságról többet

¹ Publius Cornelius Scipio Aemilianus Africanus minor Numantius 147-ben mint konzul kapta meg az afrikai sereg vezérséget. A hadsereg meglázult fegyelmének megjavítása után 146-ban elfoglalta és elpusztította Karthágót.

² Sallustius „Historiae” 1. 14

³ Sallustius „Historiae” 1. 17

⁴ T. Sempronius Gracchus Kr. e. 133-ban néptribun lett, és Itália nyomorúságos helyzetének okát a nagybirtokrendszerben látta. Itália körülbelül kétszáz nagybirtokos kezében volt. A terve az volt, hogy ötszáz holdnál nagyobb földje senkinek se lehessen. Az így megmaradt birtokot pedig harmincholdanként akarta csekély bérösszeg ellenében kiosztani a szegényeknek. Terve az optimatesek részéről nagy ellenzéssel találkozott, aminek eredménye lett Gracchus meggyilkolása is. Hasonló sors érte még háromszáz hívét is. Testüket a Tiberisbe vetették. Testvére magáévá tette bátyja tervét. Vele is hasonlóképpen szembehelyezkedtek. Lásd a „De civitate Dei” II. könyv 25, 26. fejezetét is.

⁵ Cicero „De republica” II. 42, 69

mondjanak azért, mert mindenütt azt beszélnek, hogy az államot igazságosság nélkül nem lehet kormányozni.⁶

Amikor e kérdés kifejtése a következő napra maradt, a harmadik könyvben nagy összetűzéssel tárgyalták ezt az ügyet. Ugyanis Philus azoknak a fejtegetését fogadta el, akik úgy gondolták, hogy igazságosság nélkül nem is lehet az államot kormányozni, közben pedig feltűnő módon mentegette magát, nehogy azt higgyék, hogy ezen a véleményen van. Buzgón beszélt az igazságtalanság mellett az igazsággal szemben, hogy az államra nézve az igazságtalanság hasznosságát és az igazság káros voltát elfogadható magyarázattal, és mintegy példákkal is bebizonyítsa. Akkor Laelius mindnyájuk kérésére az igazságot kezdte védelmezni, és amennyire csak lehetett, azt hangoztatta, hogy semmi sem olyan veszedelmes az államra nézve, mint az igazságtalanság, és a köztársaságot sem kormányozhatja és tarthatja fenn semmi, csak a teljes igazság.

E kérdés elegendő megtárgyalása után Scipio felvette az abbahagyott fonalat, s újra említette és ajánlotta a köztársaságnak tőle származó rövid meghatározását, mely szerint a „nép ügyé”-nek nevezi azt. A nemzetet pedig nem az emberi tömeg bármiféle közösségeként, hanem jogi egyezség alapján álló és [166] érdekközösség folytán létrejött egyesülésként határozza meg. Azután kifejti, hogy milyen haszna van e meghatározásnak a vitatkozásban, és a saját meghatározásából azt következteti, hogy az állam akkor köztársaság, vagyis a nép ügye, ha helyesen és igazságosan kormányozza azt akár egy király, akár néhány fő-ember, akár pedig az egész nép. Amikor pedig igazságtalan a király – akit görögösen tirannusnak nevezett el –, vagy igazságtalanok a főemberek, akiknek a szövetségét pártütésnek nevezi, vagy ha maga a nép igazságtalan, amire már megfelelő nevet nem is talált, hacsak ezt is zsarnokságnak nem nevezi, akkor már az állam nem is bűnös, amint azelőtt való napon fejtegették, hanem ebből a meghatározásból levont következtetés szerint egyáltalán nem is köztársaság, mivel a nép érdeke már akkor megszűnt, midőn a tirannus vagy egy párt kerítette kezébe a hatalmat. A nép sem nép már akkor, ha igazságtalan, mivel a nép fogalmának megfelelő meghatározás szerint akkor már nem jogi egyezség alapján álló és érdekközösség folytán egyesült sokaság. Amikor tehát a Római Köztársaság olyan volt, amilyennek Sallustius leírja, akkor nem is volt olyan nagyon rossz és gyalázatos, mint amilyennek Sallustius mondja, hanem akkor már egyáltalán nem is volt köztársaság azon indok szerint, amelyet a köztársaság nagyjai, különösen a legelőkelőbbek között tartott fejtegetése nyilvánított ki.

Amint maga Tullius is, az ötödik könyv elején, nem Scipiónak vagy másvalakinek, hanem

⁶ Cicero „De republica” című műve hat könyvből áll és párjelenetben van írva. 54-ben írta. A szereplő személyek (Scipio, Laelius, Africanus, Philus és mások) közti vita a köztársaságról folyik.

hivatkozva Ennius⁷ költőnek e sorára, „ősi erényeken és férfiakon nyugszik a római [167] állam”, így szól: „Valóban, ezt a verssort, akár rövidségénél, akár igazságánál fogva, mintha jóslatként mondta volna. Ugyanis e férfiak erkölcsös állam nélkül és az erkölcsök kormányzó férfiak nélkül nem tudták volna sem megalapítani, sem olyan sokáig fönntartani ezt a hatalmas és messze kiterjedőleg uralkodó köztársaságot. Tehát a mi korszakunk előtt egyfelől nemzeti szokás szerint kiváló férfiakat alkalmaztak, és ezek a kiváló férfiak az ősi erényt és az ősök tanácsát megőrizték. A mi korunk pedig, midőn úgy tekintette a köztársaságot mint egy kiváló, de a régisége miatt elpusztuló festményt, azt nemcsak hogy elhanyagolta a régi színekkel megújítani, de még azzal sem törődött, hogy legalább annak az alakját és külső vonalait megőrizze. Valóban, mi is maradt meg abból az ősi erényből, amiről azt mondotta Ennius, hogy rajta nyugszik a Római Köztársaság. Úgy látjuk, hogy ezeket már annyira elfelejtették, miszerint már nemcsak hogy nem gyakorolják, de már nem is emlékeznek rá. És mit mondjak a férfiakra? A férfiak hiánya miatt ezek az erények is megszűntek, és e bajról nemcsak hogy számot kell adnunk, hanem mint főbenjáró bűnösöknek valamiképpen védekeznünk is kell. Ugyanis saját bűneink miatt, és nem véletlenül történt, hogy csak névleg tartjuk kezünkben azt a köztársaságot, amelyet már valóban előbb elveszítettünk.”

Ezeket Cicero sokkal később, Africanus halála után – akit műveiben a köztársaságról beszélve szerepeltet –, de mégis Krisztus eljövetele előtt mondotta. Ha ezeket a keresztény vallás terjesztése és hatalomra jutása után tapasztalták vagy mondották volna, ki ne gondolná, hogy ezeket a keresztény vallásnak kell tulajdonítani? Miért nem gondoskodtak az isteneik arról, hogy el ne pusztuljon és el ne vesszen a köztársaság, amelynek elvesztését Cicero régen Krisztus születése előtt olyan keservesen megsiratta?

Lássák meg a köztársaság magasztalói, hogy milyen volt a [168] köztársaság a régi férfiak és erények idejében. Vajon virult abban valódi igazságosság, vagy talán már akkor sem élte az erény, hanem csak a ráfestett máz, amit Cicero öntudatlanul kifejezésre juttatott a róla megalkotott nyilatkozatában? De Isten segítségével erről majd még máskor szölok.⁸ Ugyanis alkalmas helyen arra törekszem, hogy Cicero meghatározása szerint – melyet röviden Scipio beszédén keresztül juttatott kifejezésre – megmutassam: mi a köztársaság és mi a nép. Miután alátámasztom mind a saját, mind a mások fejtegetéseiből kivett idézetekkel, és bizonyítom, hogy sohasem volt köztársaság, mivel a teljes igazságosság sohasem volt meg benne. Bár az általánosabb jelentés szerint mindenesetre köztársaság volt, és a régebbi rómaiak jobban

⁷ Ennius Kr. e. 239-ben született. Költői hírnevét „Annales” című, tizen–nyolc könyvből álló történeti eposza teremtette meg. Ennius nevéhez fűződik a költészetben az a nagy változás, amely szerint a nemzeti versforma helyébe a görög metrika lépett. Tragédiákat, történeti drámákat, szatírákat írt.

⁸ a Tizenkilencedik könyv 21., 23., 24. fejezetében

kormányozták, mint a későbbiek. A teljes igazságosság azonban sehol sincs meg, csak abban a köztársaságban, amelynek alapítója és irányítója Krisztus; ha ugyan ezt is köztársaságnak nevezzük, mivel tagadhatatlanul a nép érdekét szolgálja. Ha pedig a köztársaság elnevezés, amelyik másutt másként vált ismertesse, távolabb is áll, a teljes igazság abban az államban van meg, amelyről ezt mondja az írás: „Dicsőséges dolgokat beszélnek felőled, te Istennek városa.”⁹

IV. könyv IV. fejezet

Az igazságosság nélküli országok rablóbandákhoz hasonlítanak

Az igazságosság megszüntetésével tehát mivé válnak az országok, ha nem hatalmas rablóbandákká? Mert a rablóbanda is mi egyéb, mint parányi birodalom? Ez is emberekből álló csapat. A vezér parancsolata kormányozza, a közösségi egyezség fűzi össze, és a megállapodási feltétel szerint osztozkodnak a zsákmányon. Ha egy ilyen gonosz banda az elvetemült emberek csatlakozása által annyira megnövekszik, hogy már bizonyos vidéket a kezébe kerített, akkor letelepszik, városokat foglal el, népeket igaz le, és felveszi a királyság többet mondó elnevezését, amelyet már most is nyilvánosan használ, nem mintha megszűnt volna kapzsisága, de most már nem lehet emiatt megtorolni. Mindenesetre találóan és helyesen válaszolt Nagy Sándornak egy elfogott kalóz. Ugyanis, amikor a király ezt az embert megkérdezte, hogy mi joggal nyugtalanítja a tengert, a kalóz teljes vakmerőséggel így szólt: „Azon a joggal, amelyiken te a föld kerekességét nyugtalanítod. De mivel én ezt csekély számú [266] hajóval viszem véghez, ezért rablónak neveznének, téged pedig hadvezérnek, mivel nagy hajóhaddal követed el ugyanazt.”¹⁰

IV. könyv XV. fejezet

Vajon méltó a jóérzű emberekhez az, hogy egyre szélesebb területen akarnak uralkodni?

Vigyázzanak tehát, mert nem éppen jóindulatú emberekhez méltó az, hogy a birodalom széles kiterjesztése miatt örvendezzenek. Ugyanis azoknak az igazságtalansága segítette elő a birodalom növelését, akik ellen joggal indítottak háborút. Mert minden bizonnyal kicsi lenne

⁹ Zsolt. 87,3.

¹⁰ Cicero „De republica” III. 14.

a birodalom, ha a békés és igaz-ságszerető szomszédok valami jogtalanság által háborút nem hívnának ki maguk ellen. Es így a világ szerencséjére minden birodalom kicsi lenne, amelyek egyetértő” szomszédságban élnének egymással, és a nagyon sokféle nemzeti állam úgy foglalna helyet e világban, mint a sok polgári lakóház a városban. Ennélfogva a háborúskodást és a birodalmaknak a nemzetek le

igázásával járó növelését a gonoszok szerencsének, a jóérzésűek pedig kényszerűségnek tartják. De mivel még rosszabb volna, ha az igaztalanok uralkodnának az igazakon, ezért nem ok nélkül mondják szerencsének ezt a kényszerűséget. De kétségtelenül nagyobb szerencse jó szomszédal egyetértésben élni, mint rossz, békételen szomszédot leigázni. Gonosz kívánság az, amelyik arra irányul miszerint legyen valaki, akit gyűlölj, vagy félj, hogy azután legyőzhessd.

Ha tehát a rómaiak nem a gonosz és a jogtalan, hanem a jogos hadviselés által ilyen nagy birodalmat tudtak szerezni, vajon másoknak a jogtalanságát nem kellene istennőként tisztelniük? Ugyanis úgy látom, hogy ez a jogtalanság a birodalom kiterjesztéséhez közremunkálkodott. Ez tette az embereket igazságtalanokká, hogy legyenek olyanok is, akik ellen joggal hadat indítanak és a birodalmat is növelik. Azonban, miért ne lehetne a jogtalanság az idegen népek istennője, ha a rómaiak isteni méltó[285]ságra emelték a félelmet, a sápadtságot és a lázat?¹¹ Tehát e kettő segítségével, vagyis mások jogtalansága folytán és Victoria istennő által Jupiter tétlensége ellenére megnövekedett a birodalom. Amíg a jogtalanság háborúkat okozott, addig Victoria ugyanazokat a háborúkat szerencsésen befejezte.

Mi része is volna Jupiternek itt, amikor mindazokat, amiket Jupiter ajándékának tarthatnánk, isteneknek tartják, nevezik, tisztelik, és mint Jupiter részeit segítségül is hívják? De Jupiternek is volna ebben valami része, ha birodalomnak neveznénk őt, amint a győzelmet Victoriának nevezték el. Vagy ha a birodalom Jupiter ajándéka, hál akkor miért nem tartják Jupiter ajándékának a győzelmet is? Annak tartják, valóban, ha nem a Capitoliumban lévő követ, hanem a királyok igazi Királyát és uruknak Urát ismernék és tisztelnék.¹²

¹¹ Pavor, Pallor és Febris név alatt tisztetik ezeket az isteneket, akiknek Ró-mában templomuk volt. (Livius „ab urbe” 1. 27; Cicero „De natura deorum” 3. 25, 63)

¹² Jel. 19,16.

V. könyv XXI. fejezet

A Római Birodalmat az igaz Isten hozta létre, akitől minden hatalom származik, és akinek a gondviselése kormányozza ezt a világot

Eszerint az uralom és a birodalom megalapítását ne tulajdonítsuk másnak, egyedül az igaz Istennek, aki csak a kegyeseknek ad mennyei boldogságot, de földi országban mind a kegyeseket, mind az istenteleneket tetszése szerint egyformán részesíti. Az igazságtalan dolog Istennek nem tetszik.

Néhány dolgot ugyan már említettem, amit Isten nekünk kijelentett. De mégis, reánk nézve sok és erőnkön felüli az emberek titkainak a kinyomozása, valamint a királyi hatalom érdemeinek pontos vizsgálattal való eldöntése. Tehát csak az egy igaz Isten az, aki az emberiséget nem hagyja el ítélet és segítség nélkül. Akkor adott a rómaiaknak birodalmat, amikor akarta, és olyan nagy terjedelműt, amilyen neki tetszett. Adott az asszíroknak és perzsáknak is, akik írásaik szerint csak két istent tiszteltek. Hogy ne is beszéljek a zsidó népről, amelyről elmondottam már annyit, amennyit szükségesnek láttam.¹³ A zsidó nép akkor sem tisztelt az egy Istenen kívül senki mást, amikor hatalma volt.

Aki tehát Segetia istennő nélkül a perzsáknak vetést adott, és a többi istenek tisztelete nélkül megadta a föld egyéb ajándékait – amint a rómaiaknál minden egyes dolognak egy-egy, sőt egyes dolognak több istene is volt –, az adott birodalmat a rómaiaknak is, azoknak az isteneknek a tisztelete nélkül, akiről azt gondolták, hogy ezeknek az isteneknek a tisztelete által jutottak uralomra. [373]

Így van ez az emberek esetében is. Aki hatalmat adott Mariusnak, az adott Gaius Caesarnak is. Aki hatalmat adott Augustusnak, az adott Nérónak is. Aki hatalmat adott a két legkedvesebb császárnak, a Vespasianusoknak – az atyának és fiának –, az adott a legkegyetlenebb Domitianusnak is. Hogy ne kelljen mindannyiukat egyenként felsorolnom, még csak annyit mondok, hogy az adott hatalmat annak a hitehagyó Julianus-nak, akinek kiváló képességét megrontotta az uralomvágyból fakadó istentelen és megvetendő kíváncsiság. Hazug jóslatokra hallgatott, és a biztos győzelemtől elbizakodva a szükséges élelmet szállító hajókat felgyújtotta. Azután hevesen hozzáfogott a túlságosan merész tettek megvalósításához, de vakmerősége miatt nemsokára méltán megölték. Éhező seregét pedig otthagya az ellenséges területen, ahonnan másként nem tudtak megszabadulni, csak azért, hogy Terminus isten jóslata ellenére a Római Birodalom határait megváltoztatták. De erről már az előbbi könyvben szóltam.¹⁴ Tehát az a Terminus isten engedett a kényszernek, aki nem

¹³ „De civitate Dei” IV. könyv 34. fejezet

¹⁴ „De civitate Dei” IV. könyv 29. fejezet

engedett Jupiternek.

Ezeket a dolgokat teljesen az egy igaz Isten irányítja, és úgy kormányozza, ahogy neki tetszik. És ha reánk nézve ismeretlen okok szerint is megy végbe, vajon igazságtalanul kormányoz-e Isten?

XV. könyv IV. fejezet

A földi város harcáról és békéjéről

A földi város, amely nem áll fenn örökké, mert amint az utolsó ítéletkor utoléri a büntetés, már nem is lesz város, most is rendelkezik azzal a jóval, amelynek részeseként örvendezik, ha ugyan az ilyen dolgoknak egyáltalán örülni lehet. S mivel nincs olyan jó, amely kedvelőjének szorongást ne okozna, ezért ez a város önmagával meghasonlik civakodva, harcolva, küszködve, és halált hozó, de legalábbis halandó győzelemre törekedve. Mert e város bármely része indít is háborút ugyanezen város egy másik része ellen, a népek legyőzőjévé akar lenni, miközben ő maga is a vétkek foglya, és még ha győzelem esetén [271]

büszkén fölemelkedik is, halált hoz. Ha pedig e helyzetre és általános veszedelemre gondolva inkább nyugtalankodik a leselkedő veszélyek miatt, mint büszkélkedik elnyert jó sorával, győzelme akkor is halandó lesz, hiszen nem uralkodhat állandóan azok felett, akiket győztesen leigázhatott. Helytelenül állítják, hogy nem jók azok a dolgok, amiket ez a város kíván, amikor maga a város is jobb az emberi nemből levő részében. Ugyanis a legalsóbb rendű dolgok helyett egyfajta földi békére sóvárog, hiszen ezt akarja kivívni a háborúkkal, mert ha győz, és nem lesz több ellensége, akkor béke lesz.¹⁵ E békében nem volt részük az egymással szemben álló feleknek, és olyasmiről harcolnak boldogtalan nélkülözéssel, ami pedig egyszerre nem lehet a birtokukban. Ezt a békét akarják kivívni küzdelmes háborúkkal, ezt szerzik meg dicsőségesnek tartott győzelem által. Amikor pedig azok győznek, akik az igazságosabb ügyért harcolnak, ki kételkedik abban, hogy örülni kell a győzelem és a vágyott béke beköszöntének? Ezek javak, és kétségtelenül Isten ajándékai. De ha úgy sóvárognak e javakra – nem is említve azokat az értékesebbeket, melyek a mennyei városhoz tartoznak, ahol a győzelem örökkévaló és a legteljesebb békében biztos lesz –, hogy ezeket tartják egyedüli jónak, vagy jobban szeretik azoknál, amelyeket pedig jobbnak tartunk náluk, akkor ez szükségképpen nyomorúsághoz és a már meglévő nyomor növekedéséhez vezet.

¹⁵ Vö. 19. könyv 12. fejezet